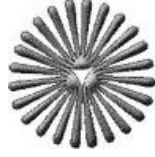

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه پیام نور

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

مرکز مشهد

پایان نامه برای دریافت درجه ی کارشناسی ارشد در رشته ی تاریخ تشیع

گروه تاریخ تشیع

موضوع:

نقش محقق کرکی در گسترش تشیع

دانشجو: عباس عزیزی

استاد راهنما: سرکارخانم دکتر زهرا گواهی

استاد مشاور: جناب آقای دکتر محمدصادق واحدی فرد

بهمن ۱۳۸۹

تقدیم به:

پیشگاه مبارک هشتمین ستاره تابناک آسمان ولایت و امامت حضرت علی بن موسی

الرضا علیه السلام

تقدیم به:

روان پاک مادر عزیز و از دست رفته ام

تقدیم به:

پدر دلسوز، زحمتکش و مهربانم

تقدیم به:

همسر و دختران نازنینم زهرا و سارا

خداوندا!

از اینکه توفیق عنایت فرمودی تا مرحله ای دیگر از تحصیلاتم را با موفقیت سپری کنم
سپاسگزارم

با تقدیر و تشکر از:

استاد راهنمای ارجمند و بزرگوارم

سرکار خانم دکتر زهرا گواهی

و

استاد مشاور گرامی

جناب آقای دکتر محمدصادق واحدی فرد

با سپاس از:

همسر خوب و فداکارم که یاریگر من در روزهای سخت زندگی بوده است

با تشکر از:

مسئولین محترم کتابخانه سیارآستان قدس رضوی

و

کلیه کسانی که در تدوین این پایان نامه همکاری نموده اند

در نبرد بین انسان های سخت و روزهای سخت ،

این انسان های سخت هستند که باقی می مانند نه روزهای سخت

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی «نقش محقق کرکی در گسترش تشیع» می پردازد.

محقق کرکی که یکی از علمای برجسته شیعه در عصر صفوی است، در دوره ای از تاریخ به ایران آمد که از رسمیت یافتن مذهب تشیع در این کشور زمان زیادی نگذشته بود و جامعه از کمبود فقهای شیعه و رساله های عملیه بشدت در تنگنا بود. بی تردید، فعالیت علمی علمای شیعه در این دوره مهمترین عامل در رشد و گسترش تشیع بوده است. با توجه به اینکه محقق کرکی علاوه بر دارا بودن مقام فقاقت، منصب شیخ الاسلامی را در عصر شاه طهماسب بعهدہ داشته است، این نظریه مطرح می شود که وی نقش ارزنده تری در ترویج تشیع ایفا کرده باشد. برای پی بردن به نقش و تأثیر او در این زمینه، منابع و اسناد تاریخی مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت.

نتایج این پژوهش حاکی از آنست که محقق کرکی از یک سو، با تألیف آثار، تربیت طلاب و تأسیس حوزه های علمیه و از سوی دیگر، با احیای شعائر شیعه و اقداماتی که در مقام اجرایی به انجام رساند، نقش بسیار مهم و ارزشمندی را در ترویج و گسترش علوم و معارف اهل بیت علیهم السلام به ظهور رساند.

این پژوهش در سه فصل و ده بخش تنظیم گردیده است.

واژگان کلیدی: اسلام، تشیع، شاه طهماسب اول، صفویه، محقق کرکی.

کلیات

الف - تعریف مسئله

از اواسط قرن دوم هجری که مذهب تشیع به طورتدریجی در بخش هایی از ایران نفوذ کرد، عوامل متعدد و گوناگونی در توسعه و گسترش آن سهمیم شدند. در این میان، از خدمات علمی علمای شیعه به عنوان مهمترین عامل در نشر معارف اهل بیت علیهم السلام می توان یاد کرد. رسالتی که این گروه فرهیخته جامعه به طور ویژه از قرن سوم هجری به بعد به عهده گرفتند، نخست جمع آوری و تدوین احادیث منقول از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم و دیگر معصومین علیهم السلام بود که به دلیل پراکندگی و وقوع حوادث سیاسی در معرض نابودی قرار داشتند و در مرحله بعد، استنباط و استخراج احکام عملیه اسلام از منابع فقه بود که در دستور کار علمای شیعه قرار گرفت. اما تفسیر سوره های قرآن کریم از همان ابتدا، جایگاه ویژه ای را در نزد دانشمندان شیعه به خود اختصاص داده بود.

وظیفه مهم دیگری که علما به انجام آن مبادرت ورزیدند، ترسیم مسیر صحیح حرکت شیعیان در بحبوحه منازعات سیاسی و دینی در عصر غیبت بود. نکته حائز اهمیت در اینجا این است که در طول دوره زمانی بین قرن دوم هجری تا عصر صفوی به دلیل سلطه حاکمان متعصب سنی در ایران، علمای شیعه همواره در تنگنا و محدودیت قرار داشتند، ولی در برخی مقاطع تاریخی که حکومت به دست حاکمان شیعه می افتاد، آنان به نحو مطلوب تری به انجام وظایف محوله اقدام می کردند. حاکمان نیز از وجود فقها در جهت مشروعیت بخشیدن به حکومت خود استفاده می کردند. بر این اساس بود که پای علمای شیعه به دربار سلاطین باز شد و در آثار فقهی برخی از فقها مسئله همکاری با سلطان، مطرح شد که در بردارنده نظریه ولایت فقیه است. چنانچه خواهد آمد، سفر محقق کرکی به ایران در پی دعوت شاه طهماسب انجام گرفت و در جریان ملاقاتی که بین آن دو صورت گرفت، شاه اختیارات حکومتی خود را به او واگذار می کند و خطاب به او می گوید که تو نایب امام زمانی و از من به این مقام سزاوارتری.

ب - سؤال های اصلی تحقیق

سؤال هایی که اساس این تحقیق بر محور آن شکل گرفت عبارت بودند از:

- ۱- آیا در عصر شاه طهماسب فضای سیاسی جامعه برای فعالیت عالمان دینی مناسب بود؟
- ۲- نقش و تأثیر محقق کرکی در این دوران در رواج تشیع چیست؟
- ۳- محقق کرکی در مقام «شیخ الاسلامی» تا چه اندازه توانست احکام شرع را اجرا کند؟

ج - پیشینه تحقیق

درباره محقق کرکی به طور پراکنده در منابع تاریخی دوره صفویه و کتاب های تراجم، مطالبی ذکر گردیده است. در آثار تاریخی فوق که اغلب به صورت سالشمار هستند، در ضمن وقایع سالیانه مربوط به دوره شاه اسماعیل و شاه طهماسب از کرکی و برخی رساله های او یاد شده است. احسن التواریخ نوشته حسن بیگ روملو، خلاصه التواریخ نوشته قاضی احمد قمی، تاریخ عالم آرای عباسی اثر اسکندر بیگ منشی، تاریخ نگارستان نوشته غفاری کاشانی، تذکره اثر شاه طهماسب صفوی، وقایع السنین والاعوام نوشته خاتون آبادی، عالم آرای شاه اسماعیل که نویسنده آن گمنام است، فارسنامه ناصری نوشته حسینی فسایی، روضة الصفویه اثر میرزا بیگ حسن جنابادی، حبیب السیرفی اخبار افراد بشر اثر غیاث الدین خواندمیر، از شیخ صفی تا شاه صفی از تاریخ سلطانی نوشته سید حسن استرآبادی و... از جمله منابع مهم تاریخی این دوره هستند.

اما کتاب های تراجم عصر صفوی و پس از آن که عمدتاً به زبان عربی هستند به نحو مفصل و کاملتری به زندگی محقق کرکی و آثار او پرداخته اند. از مهمترین این کتاب ها می توان به ریاض العلماء نوشته میرزا عبدالله افندی، اعیان الشیعه اثر سید محسن امین، امل الآمل اثر محمد بن حسن حرعاملی، لؤلؤة البحرين نوشته یوسف بحرانی، روضات الجنات اثر میرزا محمد باقر خوانساری اصفهانی، مجالس المؤمنین نوشته نورالله شوشتری، قصص العلماء اثر محمد بن سلیمان تنکابنی، الذریعة

الی تصانیف الشیعة و طبقات اعلام الشیعة نوشته آقا بزرگ طهرانی، فوائدالرضویه اثر شیخ عباس قمی، اشاره کرد.

بعضی از مورخان و محققان و صاحبان تراجم عصر حاضر طی چند سال اخیر، به بررسی زندگی محقق کرکی و فعالیت های علمی او پرداخته اند. مریم میراحمدی در کتاب «تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران در عصر صفوی»، محمدجوادیپنجان در کتاب «محقق ثانی مقتدای شیعه»، عباس قدیانی در کتاب «تاریخ فرهنگ و تمدن ایران در دوره صفویه»، رسول جعفریان در «کاوش های تازه در باب روزگار صفوی» و «صفویه در عرصه دین، فرهنگ و سیاست»، جعفر سبحانی در کتاب «موسوعة طبقات الفقهاء»، مدرس طباطبایی در کتاب «مقدمه ای بر فقه شیعه»، علی دوانی در کتاب «مفاخر اسلام» و عقیقی بخشایشی در کتاب «فقه های نامدار شیعه» از آن جمله اند.

اما محقق ارجمند جناب محمد حسون در کتاب ارزشمند خود «حیة المحقق الکرکی و آثاره» که در دوازده جلد و به زبان عربی می باشد و تا کنون ترجمه نشده است، به صورت مشروح و مفصل زندگی محقق کرکی و آثار او را بررسی کرده است. علاوه بر اینکه رسائل محقق کرکی به تصحیح و تحقیق ایشان به چاپ رسیده است.

د- فرضیه ها

فرضیه های مطرح شده در این تحقیق عبارتند از:

- ۱- دوران شاه طهماسب همراه است با فضایی مناسب برای اجرای احکام شریعت.
- ۲- مسئله ولایت امر (ولایت فقیه) در عصر صفوی نخستین بار در زمان شاه طهماسب مطرح می شود.
- ۳- محقق کرکی با تربیت شاگردان و تألیف آثار متعدد و نیز تأسیس حوزه های علمی قزوین و اصفهان به رشد تشیع کمک می کند.
- ۴- قرار گرفتن یک عالم دینی در مقام اجرایی کشور به عنوان شیخ الاسلام، احکام شریعت را از مرحله نظری به عرصه عملی می کشاند.

ه- هدف ها

از آنجا که انسان موجودی است صاحب درک و شعور، در تمامی مراحل زندگی دنیوی خود، اهداف خاصی را دنبال می کند، اصلاً بهتر است بگوییم انسان بدون هدف، حتی قابل تصور هم نیست آدمی که در این دنیا هدفی در نظر نگرفته و دچار بیهودگی و سرگردانی شده است، در واقع او هم بی هدف نیست بلکه هدف او بی هدفی است.

اما به طور یقین می توان گفت که انسان های موفق و کامیاب کسانی هستند که کار و تلاش آنها برنامه ریزی شده و هدفمند بوده است. در عرصه پژوهش های علمی و عملی نیز این گفته صدق می کند. یعنی برای انجام یک پژوهش در ابتدا پس از اینکه موضوع مشخص شد فرضیه هایی مطرح می گردد و آنگاه اهداف خاصی که انجام پژوهش به منظور رسیدن به آنها صورت می پذیرد تعیین می شود. برای شروع این پژوهش و تحقیق، اهداف در نظر گرفته شده عبارتند از:

۱- بررسی جایگاه علمی محقق کرکی.

۲- تبیین نقش محقق کرکی در گسترش تشیع.

۳- بررسی حدود و دامنه اجرای احکام شریعت توسط محقق ثانی با توجه به منصب دولتی ایشان (شیخ الاسلامی).

برای دستیابی به اهداف مذکور، زندگی و آثار محقق کرکی مورد بررسی قرار گرفت و گزارشات مورخین و شرح حال نویسان با یکدیگر مقایسه گردید.

و- دشواریهای تحقیق

در جریان انجام این تحقیق مشکلاتی وجود داشت که برخی از آنها عبارت بودند از :

- ۱- اغلب کتابخانه های سطح شهر منابع مطالعاتی مورد نظر را نداشتند و یا تعداد آنها بسیار کم بود.
- ۲- تنها کتابخانه ای که می توانست بخش زیادی از کتابهای مورد نیاز این پژوهش را تأمین کند ، کتابخانه آستان قدس بود که متأسفانه به دلیل عدم تعبیه ی ((رمپ)) یا همان سطح شیب دار در قسمت ورودی این مجموعه عملاً مراجعه ی اینجانب را به کتابخانه نا ممکن می ساخت.

۳- بیشتر کتابهای موجود درباره ی محقق کرکی و نیز مجموعه ی رسائل او ، به زبان عربی است که بررسی و مطالعه آنها کار پژوهش را با کندی پیش می برد.

ز - پیشنهادها

برای رفع مشکلات و محدودیتهایی که ذکر شد پیشنهادهای ذیل ارائه می گردد:

۱- با توجه به اینکه اغلب کتابهای تراجم و نیز تمامی رسائل محقق کرکی به زبان عربی است شایسته است که این آثار ترجمه شده و در دسترس عموم علاقه مندان و دانش پژوهانی که با زبان عربی آشنایی ندارند، قرار بگیرد.

۲- در منابع موجود به نام تعدادی از شاگردان محقق کرکی اشاره شده و در پاره ای از موارد به گوشه هایی از زندگی و موقعیت اجتماعی و یا آثار علمی آنها پرداخته شده است و در مجموع در این زمینه اطلاعات زیادی در دست نیست که این می تواند انگیزه ی تألیف رساله ی مستقلی باشد .

۳- دانشجویان معلول در سراسر کشور جهت حضور در کتابخانه های سطح شهر با مشکلاتی مواجه هستند که برای رفع این معضل مسئولان ذیربط باید تمهیداتی را پیش بینی کنند و حداقل آن این است که قانون جامع حمایت از معلولین را که در سال ۱۳۸۳ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است به اجرا بگذارند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
	فصل اول
۵	بخش اول: تحولات سیاسی - مذهبی جهان اسلام معاصر محقق کرکی (۸۷۰-۹۴۰ ه ق)
۱۵	بخش دوم: نگاهی اجمالی به عوامل نفوذ و گسترش تشیع در ایران از آغاز تا عصر صفوی
	بخش سوم: محقق کرکی از حیات تا وفات :
۲۹	۱-۳: منطقه کرک نوح
۳۰	۲-۳: ولادت
۳۱	۳-۳: تحصیل
۳۳	۴-۳: ارتباط با شاه اسماعیل و سفر اول به ایران
۳۸	۵-۳: تأیید دولت صفوی
۳۹	۶-۳: ارتباط محقق کرکی با شاه طهماسب
۴۰	۷-۳: حضور مجدد محقق کرکی در ایران
۴۲	۸-۳: اختلاف کرکی با برخی از علمای معاصرش
۴۷	۹-۳: فرمان شیخ الاسلامی محقق کرکی
۵۱	۱۰-۳: علت بازگشت کرکی به عراق
۵۵	۱۱-۳: وفات محقق کرکی
۵۷	بخش چهارم: فرزندان محقق کرکی
	فصل دوم: فعالیت های علمی محقق کرکی
۶۲	۱-۲: اساتید
۶۳	۲-۲: شاگردان

- ۷۲: ۳-۲ آثار و تألیفات
- ۹۵: ۴-۲ آراء و نظرات فقهی، اصولی و کلامی در آثار محقق کرکی

فصل سوم

بخش اول:

- ۱۰۱: ۱-۱ اوضاع اجتماعی - دینی در آغاز عصر صفوی
- ۱۰۹: ۲-۱ ضرورت حضور علماء در دولت صفوی
- ۱۱۱: ۳-۱ مسئله همکاری با سلاطین
- ۱۱۴: ۴-۱ مقامها و مناصب روحانی در عصر صفوی
- بخش دوم: اقدامات عملی محقق کرکی در گسترش تشیع:

- ۱۲۶ مقدمه
- ۱۲۷ الف - احیای نماز جمعه
- ۱۲۹ ب - مبارزه با تسنن
- ۱۳۳ ج - مبارزه با تصوف
- ۱۴۷ د - تأسیس حوزه های علمیه
- ۱۴۹ ه - اجرای قوانین شریعت و مبارزه با فساد
- ۱۵۲ و - نظارت بر عملکرد کارگزاران
- ۱۵۳ ز - تعیین امامان جماعت
- ۱۵۴ پیامد اقدامات
- ۱۵۸ نتیجه پژوهش
- ۱۶۰ سالشمار زندگی محقق کرکی
- ۱۶۱ فهرست منابع
- ۱۶۸ چکیده انگلیسی

مقدمه

در سال های نخست به قدرت رسیدن خلیفه دوم بود که دین نوظهور اسلام با پوشش اهل سنت، در جریان یک فتح بزرگ نظامی به داخل مرزهای امپراطوری ساسانی راه یافت و دیری نگذشت که اغلب بخش ها و مناطق این سرزمین پهناور را درنوردید. مذهب شیعه که در آغاز برپایه عشق و محبت به خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام شکل گرفته بود و پس از پشت سر گذاشتن چند حادثه غمبار تاریخی، به یک نهضت سیاسی مخالف تبدیل شده بود، از اواسط قرن دوم هجری به بعد آرام آرام در برخی از مناطق مرکزی و شمالی ایران نفوذ کرد. پس از آن عوامل متعدد و گوناگونی به صحنه آمدند که مسئولیت تبلیغ و ترویج مذهب تشیع را بعهده گرفتند. در این میان، علمای شیعه بعنوان راویان و مفسران علوم اهل بیت علیهم السلام، نقش ویژه ای را در نشر و گسترش مذهب شیعه اثنی عشری ایفا کردند. با تلاش این فرهیختگان، علوم و معارف گرانبهای ائمه اطهار علیهم السلام، از دستبرد حوادث روزگاران محفوظ ماند. بویژه در کوران وقایع پس از غیبت کبری که موجب سردرگمی و بلاتکلیفی شیعیان شده بود، این فقهای بزرگ شیعه بودند که در مقام مرجعیت دینی، وظیفه هدایت پیروان امامان معصوم علیهم السلام را به عهده گرفتند و به رفع مشکلات فقهی آنان پرداخته و به شبهات موجود پاسخ گفتند. حاکمان سیاسی جامعه صرف نظر از شیعه و سنی هنگامی که به پایگاه اجتماعی علما در بین مردم پی بردند، همه تلاش خود را برای کشاندن آنان به صحنه سیاست و دربار، به کار بستند. ورود علما به دربار می توانست به حکومت، وجاهت و مشروعیت بخشد. علاوه بر آن برای یک حکومت دینی، پاسخگویی و رفع مشکلات و دعاوی حقوقی مردم لازم و ضروری بود. با تشکیل حکومت صفوی که براساس مذهب فقه جعفری بنیاد گرفته بود، به وجود فقها، و مجتهدان شیعه برای حل مشکلات فقهی مردم، نیاز افتاد. از سوی دیگر علمای شیعه که در طول قرن ها حاکمیت اهل تسنن، در زمینه نشر و ترویج معارف شیعه، با محدودیت مواجه بودند، دعوت سلاطین صفوی را، فرصتی مغتنم به شمار آوردند و از طریق همکاری با دربار، به اشاعه فقه و آموزه های مذهب تشیع همت گماردند. تفاوت عمده ای که این علمای اصیل با علمای درباری داشتند در این بود که علمای درباری جیره خوار سفره سلطان و

تأییدکننده رفتارهای او بودند و از اراده سلاطین تأثیر می پذیرفتند. درحالیکه علمای دسته اول که به اراده خود و نه به شوق جاه و نان، به دربار راه یافته بودند به دلیل برخورداری از ثبات شخصیتی و مقام علمی و معنوی، بر روی محیط اطراف خود تأثیر می گذاشتند. حضور آنان در دربار، شاه را از لغزشهای بزرگ و بی شمار مانع می شد. و از طرف دیگر به واسطه آنها گشایشهای زیادی در امور شیعیان بوجود می آمد.

به هر ترتیب با مهیا شدن شرایط مناسب در دوره شاه طهماسب و طی یک دعوت رسمی، علمای شیعه جبل عامل به ایران مهاجرت کردند و با تصدی مناصب مهم دینی، به تدوین احکام و قوانین فقهی و اجرای فرامین و حدود شرعی پرداختند. در رأس این مهاجران، فقیه و محقق برجسته، شیخ علی کرکی قرار داشت که منشأ اصلاحات گسترده و خدمات ارزشمند علمی و اجرایی در ایران شد. و این پژوهش به بررسی اقدامات او می پردازد.

فصل اول:

بخش اول - تحولات سیاسی - مذهبی جهان اسلام معاصر محقق کرکی (۱۷۰-۹۴.ه.ق)

بخش دوم - نگاهی اجمالی بر عوامل نفوذ و گسترش تشیع در ایران از آغاز تا عصر صفوی

بخش سوم - زندگی محقق کرکی از حیات تا وفات

بخش چهارم - فرزندان محقق کرکی

بخش اول:

تحولات سیاسی - مذهبی جهان اسلام معاصر محقق کرکی

(۸۷۰ - ۹۴۰ ه.ق)

در طی قرن های متمادی پس از ظهور اسلام، سرزمین های پهناور اسلامی، همواره دستخوش ناملايمات سياسی و مذهبی و اختلافات فرقه ای بوده است. افزون خواهی، قدرت طلبی و تعصبات مذهبی سلاطین و حاکمان محلی بویژه در دوران پیش از صفویه از علل عمده جنگ های داخلی به شمار می رود. در آستانه ظهور صفویان بخش های مختلف جهان اسلام و نیز اغلب مناطق ایران توسط حاکمان اهل سنت اداره می شد. در غرب ایران امپراطوری پرقدرت عثمانی بود که بر بخش های وسیعی از سرزمین های عربی و آسیای صغیر و اروپای شرقی حکومت می کرد. به نوشته تاریخ عثمانی مصر، سوریه و حجاز نیز که تا سال ۹۲۲ هجری تحت سیطره ممالیک طبقه دوم (چرکس) بودند به تصرف عثمانی درآمدند.^۱ امپراطوری حنفی مذهب عثمانی که از حدود دو قرن پیش از صفویان بوسیله ترکان تأسیس یافته بود اکنون در اوج اقتدار بود. حاکمان ترک در ضدیت و دشمنی با تشیع از هیچ جنایتی دریغ نمی ورزیدند.

حاکمیت یافتن صفویان شیعی مذهب در ایران حس کینه جویی و انتقام را در حاکمان ترک تقویت کرد و به دنبال آن جنگ های خونینی بین این دو قدرت برتر جهان اسلام به وقوع پیوست. نویسنده تاریخ فرهنگ و تمدن ایران در دوره صفویه در این مورد نوشته است:

" این ترکان برخلاف بانی سلسله صفوی به آئین تسنن معتقد بودند و به نام نشر اسلام شمشیر می زدند و تشکیل دولت بزرگی را در شرق متصرفات خود به چشم دشمنی می دیدند، به خصوص که صفویان از لحاظ دینی نیز با ایشان خصومت می ورزیدند."^۲

سلاطین عثمانی ۳۸ تن بودند که از ۶۹۹ تا ۱۳۴۲ هجری قمری حکومت کردند.

در هندوستان سلاطین مغولی هند که به گورکانیان هندوستان نیز شهرت دارند از ۹۳۲ تا ۱۲۷۵ هجری قمری حکومت کردند استمرار یافت. اینان از نوادگان امیر تیمور گورکانند که بواسطه ظهیرالدین بابر شاه بر هندوستان استیلا یافتند. در آغاز سلطنت پایتخت آنان شهر لاهور بود و در سال

^۱ - رک: اوردنیز پروفیسور حقی اوزون چارشی لی، اسماعیل، تاریخ عثمانی، ترجمه دکتر ایرج نوبخت، تهران: کیهان، ۱۳۶۹، ش، ص ۱.

^۲ - قدیانی، عباس، تاریخ فرهنگ و تمدن ایران در دوره صفویه، تهران: فرهنگ مکتوب، ۱۳۸۴، ش، ص ۴۸.

۱۲۷۵ هجری بدست انگلیسی ها منقرض شدند. گورکانیان از لحاظ اعتقادی حنفی مذهب بودند.^۱

ظهیرالدین بابر در سال ۹۳۳ هجری قمری با فتح دهلی رسماً سلسله گورکانیان را تأسیس کرد.

«حکمرانان تیموری در ایران بر مناطق شرقی و جنوبی کشورمان حکومت می کردند. ترکمانان قراقوینلو بر آذربایجان، شیروان، گرجستان، سلطانیه، ساوه، قزوین، و طارم حکمرانی می کردند».^۲

ترکمانان آق قوینلو بر کل فلات ایران به استثنای خراسان، ارمنستان و عراق عرب.

همزمان با حکومت شاه اسماعیل (۹۰۷-۹۳۰ ه/ ۱۵۰۲-۱۵۲۴ م) در غرب و نواحی جنوب غربی ایران این حکومت ها وجود داشتند:

سلطان مراد آق قوینلو (۹۰۳-۹۰۸ ه.ق) قسمت اعظم عراق عجم را در تصرف داشت. در عراق عرب باریک بیک پرناک حکم می راند و در سرزمین دیار بکر، کاظم بیک حاکم بود. در شرق ایران و خراسان سلطان حسین بن بایقرا (۸۷۵-۹۱۱ ه.ق)، در قندهار امیرذوالفنون، و در بلخ بدیع الزمان تیموری و در کرمان ابوالفتح بیک بایندر حکمرانی می کردند. در مرکز ایران و فلات داخلی دولتهای کوچکی مانند: مراد بیک بایندر در یزد، رئیس محمد کره در ابرقو، حسین کیای چلاوی در سمنان، خوار و فیروزکوه و سرانجام قاضی محمد کاشانی و جلال الدین مسعود به اتفاق برکاشان حاکم بودند.^۳

الف - وقایع مهم دوران شاه اسماعیل

شاه اسماعیل پس از سرکوبی بعضی از امرای محلی که در آن زمان به ۱۴ تن می رسیدند به تبریز رفت و سلطنت خود را رسماً جشن گرفت و تشیع را به عنوان مذهب رسمی کشور اعلام کرد. وی دستور داد تا خطبای آذربایجان خطبه ای به نام ائمه اثنی عشری علیهم السلام بخوانند و پیش نمازان تمامی شهرها، رسم های بدعت آمیز را در نماز ترک کنند و مؤذنان مساجد لفظ « اشهد ان علیاً ولی الله » را در بین اذان بگویند. سکه نیز به نام دوازده امام زده شد و از این زمان به بعد تشیع به عنوان

^۱ - رک: غفاری کاشانی، احمد بن محمد، تاریخ نگارستان، با تصحیح و تزییل مرتضی مدرس گیلانی، تهران: حافظ، ۱۳۴۰ ش، ص ۳۸۷

^۲ - میراحمدی، مریم، تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران در عصر صفوی، تهران: سپهر، ۱۳۷۱ ش، ص ۲۶ و ۲۷

^۳ - روملو، حسن بیگ، احسن التواریخ، به تصحیح دکتر عبدالحسین نوائی، تهران: بابک، ۱۳۵۷ ش، ص ۸۷